

Herbert J. Gans

A SZOCIOLÓGIA NÉMELY ERÉNYÉRŐL

Tudományunkat olykor a társadalomtudományok „királynőjeként” emlegetjük. Míg ebben kétségtelenül van némi önelégültség, a szociológiának valóban vannak erényei, melyek olykor feledésbe merülnek — köztük olyan erények is, amelyek a többi társadalomtudományban vagy nincsenek meg, vagy ha igen, akkor nem egészen ugyanolyan formában. Manapság fel kell hívni a figyelmet ezekre az erényekre, amikor mindenki a szociológia válságáról beszél, és az egyetemek költségcsökkentő adminisztrátorai vadásznak a megszüntethető vagy legalább alaposan megnyirbálható tanszékekre. Tudományágunk így egyre inkább a többi társadalomtudomány előrecsomagolt bűnbakja — akárcsak New York a többi amerikai nagyváros és a szegények a társadalom többi tagja számára. Ha ezt meg akarjuk akadályozni, kicsit többet kellene büszkélkednünk erényeinkkel, mint eddig.

Úgy vélem, a szociológia legalapvetőbb erénye pluralisztikus jellege, ami azt jelenti, hogy véleményünk nemcsak a szociológia természetének és céljainak tekintetében tér el, hanem még erényeit illetően is. Az alábbiakban a szociológia néhány erénye következik — ahogy én látom és művelem e tudományt.

Változatosság és sokszínűség. Azért is tekintjük szakterületünket királynőnek, mert maradvány jellegű társadalomtudomány, vagyis mindazon társadalmi jelenségekkel és problémákkal foglalkozik, amelyeket nem tanulmányoz az antropológia, a közgazdaságtan, a történelem, a politológia vagy a pszichológia. Ez a körülmény a szociológiát változatosabbá és sokszínűbbé teszi a többi társadalomtudománynál és állandó mozgásban tartja, hiszen új szakterületek alakulnak ki, amikor Amerika megváltozik vagy új problémákat vet fel. Nagy hasznunkra van — elméleti és empirikus vonatkozásban egyaránt —, hogy tudományunkba folyamatosan érkeznek újdonságok, új izgalmaival együtt. Igaz, a szociológia újszerűsége a divatos jelszavaktól való elragadtatáshoz is vezethet, mint amilyenek mostanában a posztmodernitáshoz kapcsolódnak. A folytonosan terjeszkedő szociológia imperialisztikus is, de az a többi, kevésbé sokszínű társadalomtudomány is. Mi több, azok a tudósok, akik szerint minden tudománynak kell legyen egy jól körülhatárolt „magja”, amelyre a figyelmet összpontosítani kell, kritikusan szemlélik a szociológia sokszínűségét. Körükben szociológusok is akadnak. E kritikusok igyekeznek is meghatározni, szerintük mi tudományuk „magja”, hogy így megszabhassák, szerintük melyek a helyénvaló és nem helyénvaló kutatási területek. Ez azonban véget vethet az úttörő kutatásoknak és intellektuális terméketlenséggel

fenyeget, amikor a tudósok konformitását követelik meg azok, akiknek hatalmában áll a tudomány „magjának” a meghatározása.

A szociológia sokszínűségének egy másik hátrányos következménye az, hogy nem szolgál olyan rövid és szabatos öndefiníciókkal, amilyeneket a jelek szerint az adminisztrátorok vagy főnökeik igényelnek. Én magam mindig úgy gondoltam, hogy a szociológia azt vizsgálja, miként bánnak és viselkednek az emberek egymással a családban, más informális csoportokban és a formális szervezetekben, de tevékenységünket nem lehet olyan gyorsan és könnyen egyetlen szóval fémjelezni, mint mondjuk a közgazdaságtant a pénzzel, a politikatudományt a hatalommal és tekintéllyel vagy a történelmet a múlttal. Mondhatjuk ugyan, hogy mi a társadalmat tanulmányozzuk, de akkor ránk hárul az a hálátlan feladat, hogy meghatározzuk, mi a társadalom.

A színpalak mögé húzódás. A szociológia egyik fő vonzereje számomra az volt, hogy készségesen a „kulisszák” mögé vonul, hogy végignézze — Erving Goffman klasszikus metaforájával —, miként építik fel a társadalmi szereplők „alakításaikat” a társadalmi életben. Tevékenységünk oly mértékben sajátos, amennyire azokat a normális szakmai fogásokat keressük és vizsgáljuk, amelyek segítik az informális és formális csoportok működését. Ezáltal olyasmit tudunk meg a társadalmi jelenségekről, ami nincs benne a hivatalos forrásokban, amit az átlagos megfigyelő észre sem vesz. Az újságírók „leleplezéseiben” a kulisszák mögött gonosz vagy legalábbis morálisan kétes összeesküvés történik; a szociológusok viszont avval az ésszerűbb feltevessel élnek, hogy minden társadalmi viselkedés igényel némi előkészítést.

A marslakó nézőpontja. A színpalak mögé húzódás arra bátorít, amit egyben lehetővé is tesz: a szociológia módszeresen függessze fel a társadalom konvencionális bölcsességét, tiszteletadását és uralkodó normáit. Ez tesz bennünket képessé arra, hogy az intézményeket és a csoportokat új, sőt tiszteletlen oldalukról, a marslakó nézőpontjából nézzük — ahogy régebben mondogattuk, mielőtt kiderült volna, hogy a Mars lakatlan. A marslakók ugyanis, akárcsak más szenvtelen és távolságtartó megfigyelők, néha eretnek felismerésekre juthatnak és olyan újszerű metaforákat kínálhatnak az intézmények és csoportok viselkedésének megértéséhez, amire a többi társadalomtudományban csak ritkábban kerül sor — az antropológia kivételével.

Közel az emberekhez. Még mindig egyedül állunk abban a tekintetben, legalábbis mindaddig, amíg több antropológus nem kezd terepmunkát Amerikában, hogy jó néhányunk úgy kívánja megérteni a társadalmat, hogy hosszan beszélget vagy együtt él azokkal az emberekkel, akiket tanulmányoz. Bár a „kemény” tudósok lebecsülhetik az eredményt a „puha” adatok miatt, ezek az „etnográfiai” módszerek a legjobbak arra, hogy megismerjük, akiket tanulmányozunk. Valójában „tudományosabbak” a rövid, személytelen és gyakran felületes közvélemény-kutatásnál vagy felmérésnél, a gyakran önbeteljesítő kísérletnél vagy a nem társadalomkutatók által gyűjtött, ismeretlen érvényességű számadatok statisztikai manipulációjánál is.

Ugyanennyire fontos az, hogy a mélyinterjú vagy a „részt vevő megfigyelés” a legjobb módja a társadalom alulról fölfelé avagy középről föl- majd lefelé történő szemügyrevételének. Az „utcai szintről” nyert kép szépen kiegészíti vagy épp leleplezi az állami

intézmények és elitek által közölt hivatalos képet. Ilyen kutatási módszerekkel lehet mélyebb tartalmat adni azoknak a „sztoriknak”, amelyeket az újságírók mindössze néhány órányi „utánjárás” vagy kutatás után írnak meg, s ezáltal rendszeres képet alakítanak ki arról, „igazából” mi is történik a társadalom mikro- és makroszektoraiban. Ha összekapcsolódik a makroszociológiai, történelmi és összehasonlító vizsgálatokkal, akkor a terepmunka avagy az etnografikus kutatás segít a legjobban megértenünk, hogy mi történik országunkban.

Amerika megértéséhez természetesen gyakran kellenek a számok is, akárcsak az említett másfajta kutatási módszerek. Ráadásul sok szociológus „tudósnak” tartja magát, aki arra kap pénzt és azért kap elismerést, hogy olyan kvantitatív és analitikus szociológiát műveljen, amely nagy elméletek és közép-szintű teóriák felállításával és igazolásával foglalkozik. Egy ideális világban ezt a fajta nomotetikus természetű szociológiát másképp neveznék, mint az idiografikus, amely a saját társadalmunk megértésére törekszik. Ebben a világban azonban a két szociológiának együtt kell élnie és meg kell birkóznia azzal a hatalmas ellentmondással, amelyet minden társadalomtudomány átél: hogy a kutatásfinanszírozók elsősorban tudományt akarnak, míg a kezdő egyetemisták és a nagyközönség Amerikát akarja megérteni.*

A társadalom jobbítása. Az amerikai szociológia kialakulásakor részben az egyházakhoz kapcsolódó diszciplína volt, amely a társadalom megjavítására és a szociális problémák felszámolására törekedett. Bár már régen szekularizálódott, ez a késztetés sosem múlt el. Igaz, manapság sokat törjük a fejünket a jobbítás számos lehetséges jelentésén és azon, miként szerkesztik meg és viszik bele a köztudatba a sajátos szociális problémákat az egyes érdek- vagy más jellegű csoportok. A jobb társadalomra törekvés mindazonáltal még mindig ott bujkál a szociológia tudományában is.

A szociológia reformer hagyománya miatt gyakran vált népszerűtlenné a politikai, illetve a kulturális konzervatívok körében. Az 1960-as években — amire ma néha mint a diszciplína aranykorára tekintenek, amelyhez a mai szociológusok fel sem érhetnek — a szociológiát sűrűn érte az a vád, hogy túl sok radikálist képez. Manapság is ezért bírálják, de a jelenlegi konzervatívok harci jelszava a „politikailag helyes”.

A marxisták sem kedvelik a reformista szociológiát, de a konzervatívokból inkább lesznek egyetemi vezetők. Többük már megpróbálta megszüntetni a szociológiai tan-széket. Gyanítom, hogy reform-szándékunk azon kezdő egyetemistáknak sem vonzó, akik jogi, üzleti vagy orvosi pályára készülnek, bár ugyanez csábítóbbá teszi a szociológiát a leendő szociális munkások és tanárok, valamint az etnikai és más kisebbségek eljövendő aktivistái számára.

Mi több, ha az a gazdasági válság, amely állítólag minden poszt-indusztriális társadalmat fenyeget, ténylegesen bekövetkezik és politikai, társadalmi, kulturális és etnikai

* E témával részletesebben foglalkoztam 1988-ban, az Amerikai Szociológiai Társaságban tartott elnöki beszédben, illetve 1989-es tanulmányváltozatában: „A szociológia Amerikában: a szakma és a közönség” *American Sociological Review*, (54) 1: 16.

válságokkal párosul, akkor talán ismét felfedezik a szociológia azonnali és közvetlen relevanciáját. Akkor ez lesz tudományunk újabb, széles körben elismert erénye, de csak akkor, ha ezúttal több válasszal tudunk szolgálni, mint az 1960-as évek végén. Figyelembe véve az azóta bekövetkezett haladást a teoretikus, az empirikus és a gyakorlat-orientált kutatásokban, erre még képesnek is bizonyulhatunk, és ebben esetben több hitelt érdemel, mint ma az a gondolat, hogy a szociológia a társadalomtudományok királynője.

Végül, de nem utolsósorban úgy érzem, hogy a felsorolt erényeknél fogva a szociológia valamivel kevésbé kicsinyes és tiszteletlenebb, mint néhány társtudománya. Természetesen egyik erénye sem menti szívósan őrződő hibáit: a szerencsétlen zsargont az angol nyelv helyett, a nyilvánvaló túl sok kvalitatív és kvantitatív vizsgálatot, a triviális és unalmas bevezető kurzusok feleslegesen nagy számát, továbbá olykor azt a tendenciát, hogy a művekben és a kutatásban mellőzzék a teoretikus és empirikus szigort, a logikát és a józanságot. E fogyatékok gyakran elfedik erényeinket és ezáltal rontják kilátásainkat a holnap szoros költségvetési világában.

Fordította: Egedy Gergely